

Orígens i destins de la immigració francesa a l'àrea de Barcelona (1481-1643). Aportacions a partir de la Barcelona Historical Marriage Database

Miquel Amengual-Bibiloni
Joana Maria Pujadas-Mora

Universitat Autònoma de Barcelona. Centre d'Estudis Demogràfics
mamengual@ced.uab.es
jpujadas@ced.uab.es

Rebut: juliol de 2016
Acceptat: novembre de 2016

Resum

La immigració francesa a la Catalunya moderna ha estat considerada un factor clau en la superació de la crisi poblacional baixmedieval, però recentment el seu cabal ha estat qüestionat. La manca d'estudis que cobreixin un territori vast i diversificat podria impedir-ne una imatge completa. L'objectiu d'aquest treball és atorgar al fenomen una visió de conjunt al llarg d'un ampli període cronològic, des del bisbat d'origen fins a la parròquia d'assentament a l'àrea de Barcelona. L'estudi s'ha realitzat a partir d'una font de renom però mai utilitzada en profunditat en investigacions d'aquest tipus: els llibres d'esposalles de la catedral de Barcelona que es conserven a partir de 1451 i que han servit per a la construcció de la *Barcelona Historical Marriage Database*. Una completa anàlisi descriptiva ens ha permès fer retrocedir el límit cronològic fins a la segona meitat del segle xv, així com cartografiar d'on venien i on s'assentaven els francesos i destacar importants diferències entre litoral i interior i una gran incidència al delta del Llobregat.

Paraules clau: immigració francesa; demografia històrica; Catalunya; edat moderna; esposalles

Resumen. *Orígenes y destinos de la inmigración francesa en el área de Barcelona (1481-1643). Aportaciones a partir de la Barcelona Historical Marriage Database*

La inmigración francesa en la Cataluña moderna ha sido considerada un factor clave en la superación de la crisis poblacional bajomedieval, aunque recientemente su importancia ha sido cuestionada. La falta de estudios que cubran un territorio vasto y diversificado podría impedir una imagen completa de la misma. El objetivo de este trabajo es otorgar al fenómeno una visión de conjunto a lo largo de un amplio periodo cronológico, desde el obispado de origen hasta la parroquia de asentamiento en el área de Barcelona. El estudio se ha realizado a partir de una fuente con reputación pero nunca utilizada en profundidad en investigaciones de este tipo: los libros de esponsales (*llibres d'esposalles*) de la catedral de Barcelona que se conservan desde 1451 y que han servido para la construcción de la *Barcelona Historical Marriage Database*. Un completo análisis descriptivo nos ha permitido hacer retroceder el límite cronológico hasta la segunda mitad del siglo xv, así como cartografiar de dónde venían y dónde se asentaban los franceses, y destacar importantes diferencias entre litoral e interior además de una gran incidencia en el delta del Llobregat.

Palabras clave: inmigración francesa; demografía histórica; Cataluña; edad moderna; esponsales

Abstract. *Origins and destinations of French immigration in the area of Barcelona (1481-1643): Contributions from the Barcelona Historical Marriage Database*

French immigration in modern Catalonia has been considered a key factor for overcoming the population crisis in the late middle ages, although its importance has been recently questioned. The lack of wide-scope studies could hamper obtaining a complete picture of the phenomenon. The objective of this work is to provide an overview of this migratory wave for a broad chronological period, from the bishopric of origin to the parish where these immigrants settled in the area of Barcelona. The study has been carried out using a reputed source that has never been used in depth before for this kind of research: the marriage license books (*llibres de esposalles*) of the Cathedral of Barcelona, which have been preserved since 1451 and have served to construct the *Barcelona Historical Marriage Database*. A complete descriptive analysis allowed us to trace and map the origin and settlement of French migrants up to the second half of the 15th century and highlight important differences among the coastal and inland territories, as well the importance in the delta of the Llobregat River.

Keywords: French immigration; historical demography; Catalonia; modern age; marriage licenses

Sumari

1. Introducció	4. Les zones de procedència dels immigrants
2. Els llibres d'esposalles i els francesos	5. Les zones d'establiment dels immigrants a l'àrea de Barcelona
3. La cronologia i la intensitat de la immigració francesa a l'àrea de Barcelona en època moderna	6. Discussió
	Referències bibliogràfiques

1. Introducció¹

La immigració francesa² a la Catalunya d'època moderna³ ha estat considerada un dels factors clau per entendre la superació de la crisi poblacional baixmedieval

1. Aquesta investigació s'ha portat a terme en el marc del projecte de tesi doctoral de Miquel Amengual-Bibiloni, *La immigració francesa a l'àrea de Barcelona a l'Època Moderna (segles xv, xvi i xvii)*, dirigida per la Prof. Dra. Anna Cabré i la Dra. Joana Maria Pujadas-Mora, plantejada per articles. Aquesta tesi es troba vinculada i finançada pel projecte *Five Centuries of Marriages* (ERC-2010 AdG_269796), dirigit per Anna Cabré.
2. Malgrat que una part de la historiografia catalana hagi utilitzat el terme «immigració occitana», hem optat pel d'«immigració francesa», tot i que aquesta no representi el territori concret de la major part de l'onada, ja que, com explica Òscar Jané Checa (2009), «*immigració occitana* no deixa de ser un camí per simplificar, per aproximar-se millor a la realitat dels orígens, però resta clar que és una «invenció» i que mai en aquella època es va fer referència a «Occitània» com a tal. A més a més, aquesta seria només una visió catalanocentrada, ja que cap altra historiografia no parla d'«occitans» (p. 202). En canvi, el terme «francès» engloba tot el marc polític de les zones d'origen en època moderna, inclosos els pocs que no venien del sud-oest. No obstant això, som conscients que, certament, la gran majoria dels immigrants provenien del sud-oest francès, és a dir, de l'àrea de parla i cultura occitanes, com els resultats de l'article posen de manifest.
3. Es tracta d'un tema de gran importància per a la historiografia catalana però que, a més, s'inseureix en un camp d'estudi més ampli sobre el paper dels estrangers en la Monarquia Hispànica.

provocada per les contínues epidèmies del segle XIV i la guerra civil (1462-1472). És a dir, la contínua arribada de pobladors originaris del Regne de França constituï el principal factor de l'anomenat «redreç» demogràfic de Catalunya.⁴ D'aquesta manera, el fenomen ha arribat a ser considerat la clau de volta de la renovació biològica del poble català, així com l'element principal de la història de la seva població.⁵ En aquest sentit, Catalunya passà de poc més de 224.000 habitants l'any 1497 a 475.000 el 1626.⁶ També s'ha d'entendre que aquesta immigració possibilità el manteniment demogràfic i, fins i tot, el creixement de les ciutats modernes, que a bona part d'Europa s'ha explicat únicament per una emigració constant del camp a les ciutats.⁷

En aquest article ens proposem revisar el fenomen de la immigració francesa des d'una perspectiva cronològica, territorial i demogràfica, a partir dels llibres d'esposalles de la catedral de Barcelona (1451-1643), que cobreixen el territori de la diòcesi de Barcelona i que han servit per a la construcció de la *Barcelona Historical Marriage Database* dins el marc del projecte *Five Centuries of Marriages*, dirigit per Anna Cabré. D'aquesta manera, ens plantegem aportar una visió de conjunt al fenomen migratori que sovint la historiografia ha trobat a faltar, principalment Enric Moreu-Rey (1959), qui en la seva obra pionera ja explicitava aquesta necessitat.

En certa manera, la historiografia tradicional ens ha portat a creure que el fenomen de la immigració francesa tingué la mateixa intensitat a tot el territori català, sobretot perquè molts dels primers estudis sobre el fenomen migratori se centraren en la Catalunya litoral, com a conseqüència de l'existència d'una font excepcional com és la «matrícula» de 1637,⁸ on s'ha demostrat que l'assentament de francesos fou molt important. Tanmateix, els estudis en zones d'interior⁹ no han atribuït a la immigració francesa aquell paper clau per al desenvolupament demogràfic concedit inicialment. De fet, diferents autors ja han manifestat la necessitat de delimitar la localització dels immigrants francesos, que, en general, seria reduïda en pobles petits i rurals, mentre que els nivells més alts es trobarien principalment a la zona litoral i en aquelles poblacions amb una activitat econòmica diversificada.¹⁰

En aquest sentit, les obres de Domínguez Ortiz i Nadal i Giralt de 1960 van ser determinants per al desenvolupament de les disciplines de la demografia històrica, la història econòmica i la història social a Espanya (Villar García, 2007).

4. Aquest concepte s'extreu de la traducció al català de l'obra abans esmentada de Nadal i Giralt (2000), publicada originalment el 1960, en la qual es consolidà la idea de la immigració com a principal factor d'aquest redreç. No obstant això, les investigacions pioneres sobre l'onada francesa a Catalunya serien els articles de 1953 i 1955 dels mateixos Nadal i Giralt.
5. Consideracions fetes, respectivament, per Jaume Codina (1985, 1992) i Joan Peytaví (2010).
6. Aquestes dates delimiten la recuperació del «llarg segle XVI», com l'anomenà Antoni Simon (1992). Per a més informació, vegeu: Torras i Ribé (1987), Simon i Tarrés (1992) i Gual (2008).
7. Sobre el paper de la immigració en el creixement demogràfic de les ciutats, vegeu: Villar García (2007), Salas Auséns (2009) i Lucassen i Lucassen (2009).
8. Es tracta d'un minuciós cens sorgit arran de les hostilitats entre les monarquies hispànica i francesa i en el qual feren constar tots els francesos establerts a la costa catalana entre Salses i Tortosa (Nadal i Giralt, 2000; Capdevila Muntadas, 2014).
9. Principalment l'obra de Valentí Gual (1991).
10. Vegeu, principalment, les obres de Dantí i Riu (1988, 1995), Capdevila (2000, 2008) o Canyameres (2007).

Un altre aspecte fonamental en el fenomen migratori francès rau a conèixer la zona o població concreta de procedència. Es tracta d'una faceta en la qual sovint no s'ha pogut aprofundir a causa de la minsa informació que en donen les principals fonts, com els registres parroquials o hospitalaris (d'altra banda, les més utilitzades).¹¹ Així, de fet, sols l'esmentada matrícula ofereix informació detallada sobre la parròquia d'origen dels immigrants, ja que n'indica el nom i el bisbat al qual pertanyen. Generalment, a la resta de fonts, si es té alguna referència geogràfica de l'origen, sol ser únicament la diòcesi.

L'objectiu del present article és l'estudi de les principals fases cronològiques d'arribada dels immigrants i de les zones concretes d'origen dels francesos, així com del seu assentament a les parròquies de la diòcesi de Barcelona, un territori ampli i de geografia contrastada, amb zones litorals i interiors, i econòmicament heterogeni,¹² a partir d'una anàlisi descriptiva i quantitativa de la *Barcelona Historical Marriage Database*. El període d'estudi, 1481-1643, cobreix la major part del cicle migratori de forma contínua.

2. Els llibres d'esposalles i els francesos

Els llibres d'esposalles tenen l'origen en un impost atorgat pel papa Benet XIII (1394-1423) a la diòcesi de Barcelona el 29 de setembre de l'any 1409. Aquesta taxa, que gravava tots els matrimonis celebrats a la diòcesi, es convertí en una de les principals fonts de finançament de l'obra de la Catedral i, per tant, de la seva construcció i el seu posterior manteniment (Carreras i Candi, 1913). Cada matrimoni satisfia una taxa en concepte de llicència matrimonial, que variava en funció de la categoria social dels contraents. La recaptació d'aquest impost, encomanada als obrers menors,¹³ generà la sèrie documental *Ius Tabulae*, que inclou els llibres d'esposalles, custodiada a l'Arxiu Capitular de Barcelona, que es conserva des de l'any 1451 i acaba el 1905,¹⁴ i ocupa un total de 291 volums (Baucells i Reig, 2002). Aquesta font ha servit per a la creació de la *Barcelona Historical Marriage Database* (BHMD) en el marc del projecte *Five Centuries of Marriages*, dirigit per Anna Cabré i finançat per l'European Research Council, que recull la totalitat de la informació que proporciona la font i en permet el tractament estadístic.¹⁵

11. Sobre la dificultat de les sèries documentals històriques, vegeu: Gual (1999).
12. Ja que inclou des de la intensa activitat comercial de Barcelona fins a les petites explotacions agrícoles del Vallès i el Maresme, com podien ser Matadepera o Teià, per exemple, passant per la incipient activitat tèxtil de Terrassa i Sabadell o les grans extensions cerealícoles del Llobregat de Sant Boi o Gavà (Codina, 1971; Serra, 1988; Duran i Pujol, 2001; Junqueras, 2002; Capdevila Muntadas, 2004a).
13. Els obrers menors eren els subordinats dels obrers majors, els sacerdots al capdavant de l'obra de la Catedral. El càrrec d'obrer menor era bianual i la seva tasca principal era gestionar i registrar els pagaments de les llicències d'esposalles (Carreras i Candi, 1913).
14. Amb anterioritat a 1451 existeix la consignació d'un impost sobre els matrimonis, però la documentació tan sols recull el nombre absolut de pagaments i la quantitat, segons hem pogut saber gràcies a Josep Baucells i Reig, arxiver i canonge de l'Arxiu Capitular de Barcelona.
15. Per a més informació sobre el projecte, vegeu Cabré i Pujadas-Mora (2011).

Aquells llibres recullen els matrimonis de tota la diòcesi de Barcelona. Un territori que estava dividit en quatre deganats a l'edat moderna, el principal dels quals era el de Barcelona, conegut com a Oficialitat¹⁶ (mapa 1). Aquesta demarcació incloïa els territoris de la ciutat de Barcelona i tot el seu pla i part de les actuals comarques del Maresme (amb el límit oriental a Caldes d'Estrac), el Baix Llobregat (amb el límit septentrional a Castellví de Rosanes i Martorell), el Vallès Occidental (excepte Vacarisses, Rellinars i tot el marge esquerre del riu Ripoll),¹⁷ a més dels actuals municipis del Vallès Oriental de Sant Fost de Campsentelles i Santa Maria de Martorelles (Barella i Miró, 1997; Burgueño i Gras, 2014).

Les esposalles són una font que ha demostrat la seva vàlua per a l'estudi de la immigració francesa en recerques de caràcter local, però no han estat utilitzades per a tota la diòcesi, com ens plantejem en aquest article. Una primera menció de la utilització d'aquesta font per a la qüestió francesa la féu José Luis Betrán (1996) en un estudi sobre els contagis a la Barcelona moderna, analitzant els orígens geogràfics d'un sol volum d'esposalles per tal de mesurar la influència de la població estrangera en els episodis de pesta de la ciutat. Posteriorment, Carles Millàs (2005) ha assenyalat la riquesa d'aquesta font en utilitzar tres volums del deganat de Piera per al seu estudi sobre la immigració al Baix Llobregat, mentre que Capdevila (2008) també ha valorat la seva riquesa per a la zona del Maresme, ja que en el període 1631-1640 hi ha pogut localitzar immigrants que no apareixien als registres parroquials.

Els francesos pogueren ser identificats en els llibres d'esposalles sota les formes de «francès», «gascó» o «del regne de França». Únicament en els períodes 1538-1545 i 1572-1595 (volums 28-31 i 46-57) de la font s'indicava també el bisbat de procedència. Així, per exemple, el dia 31 de juliol de 1532, pagà les esposalles «Joan Guascó, de Comenge»;¹⁸ el dia 31 de maig de 1553, «Miquel Vert, pagès, francès»¹⁹ o el dia 7 de maig de 1583, «Joan Serra, del bisbat del bisbat [sic] de Aux, del regne de França».²⁰ A partir del maig de 1643 (volum 82), els llibres d'esposalles deixen d'informar sobre el lloc de naixement i, en conseqüència, sobre la condició autòctona o migrant dels esposos. Així doncs, tot i ser un registre de caràcter fiscal, aquests llibres presenten una estructura gairebé idèntica a la d'un registre matrimonial²¹ a partir de 1481 (representen, doncs, una font d'una cronologia anterior als llibres sacramentals), amb informació sobre nom i cognoms, ocupació, origen geogràfic i residència dels contraents i els seus progenitors.

16. Els altres eren els deganats del Penedès, Piera i el Vallès (Baucells i Reig, 2002).

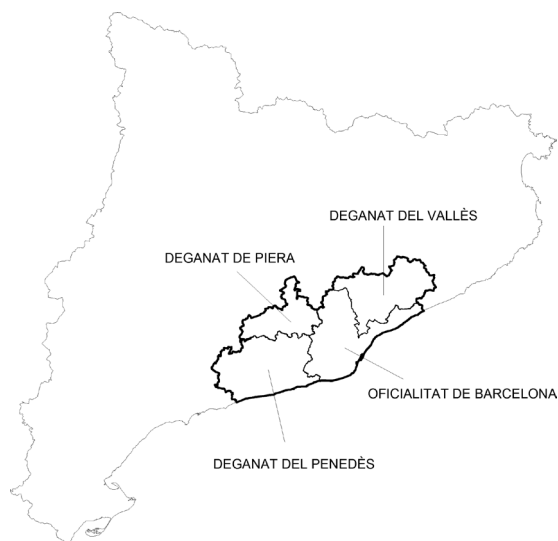
17. Les parròquies dels municipis actuals de Sant Llorenç Savall, Gallifa, Sentmenat, Palau-solità i Plegamans, Polinyà, Santa Perpètua de Mogoda i Montcada i Reixac (Barella i Miró, 1997).

18. ACB, *Llibres d'esposalles*, vol. 25, p. 44.

19. ACB, *Llibres d'esposalles*, vol. 36, p. 5.

20. ACB, *Llibres d'esposalles*, vol. 52, p. 2.

21. Salas Auséns (1977) considera que els registres matrimonials resulten uns dels més vàlids a l'hora de comptabilitzar immigrants en absència de censos pròpiament dits. De fet, Nadal i Giralt (2000) ja havien equiparat, als anys seixanta, el percentatge de marits francesos amb el percentatge mínim del total d'immigrants francesos establerts en la població.

Mapa 1. Diòcesi de Barcelona i subdivisions a l'Antic Règim.

Font: elaboració pròpia a partir de Barella i Miró (1997) i Burgueño i Gras (2014).

Per poder reproduir gràficament la informació territorial que ofereixen els llibres d'esposalles, s'han construït dues bases cartogràfiques atès que no n'existia cap de prèvia. Pel que fa a l'àrea de Barcelona, s'ha adaptat el mapa municipal actual, l'únic disponible en format Shapefile, amb les correccions necessàries en relació amb municipis desapareguts o de nova creació,²² a partir dels mapes històrics de Burgueño i Gras (2014).

Pel que fa a la localització dels bisbats francesos, pels quals tampoc no existeix cap base cartogràfica prèvia, hem construït la nostra pròpia²³ seguint els mapes històrics de l'Església francesa del pare François de Dainville (1956), així com el conjunt de mapes del segle XVII conegut com a mapes de Cassini, nom de la família que els va compilar al llarg de quatre generacions al segle XVIII.²⁴ Així, a partir d'aquesta sèrie de mapes històrics, hem construït els bisbats francesos de l'Antic Règim municipi a municipi (mapa 2).²⁵ Com a primer pas, hem identificat

22. Com a exemples principals, entre els primers trobaríem els municipis absorbits per Barcelona entre finals del segle XIX i principis del XX (Sants, Sarrià, Sant Martí de Provençals...) i entre els segons, els municipis costaners del Maresme independitzats dels nuclis interiors (Montgat, el Masnou, etc.).
23. Per a l'elaboració d'aquest mapa hem tingut l'ineestimable ajut de Joan Peytaví Deixona (Universitat de Perpignan), Lionel Kesztenbaum (Institut National d'Études Démographiques), Claudia Contente (Universitat Pompeu Fabra) i Miquel Valls (Centre d'Estudis Demogràfics).
24. Aquests mapes són consultables a la xarxa a <cartocassini.org> (darrera consulta: 11/04/2016).
25. El mapa no inclou els que no van formar part de França fins al segle XIX, com són els bisbats alsacians, savoians i niçards, a més del d'Elna, que passà a França el 1659 amb el tractat dels Pirineus.

Mapa 2. Diòcesis franceses a l'Antic Règim.

Font: elaboració pròpia a partir de Dainville (1956) i els mapes de Cassini.

als mapes històrics les parròquies o poblacions limítrofs de cada bisbat per, a continuació, cercar la seva correspondència amb un municipi francès actual, de nou, l'únic disponible.²⁶ Finalment, s'han unit tots els municipis que formen cada un dels bisbats en un sol polígon i s'ha obtingut, així, el perímetre del bisbat de l'Antic Règim.

3. La cronologia i la intensitat de la immigració francesa a l'àrea de Barcelona en època moderna²⁷

La cronologia del flux migratori dels francesos de la *Barcelona Historical Marriage Database* es podria dividir en quatre fases principals:

- a) 1481-1520: etapa en què els immigrants francesos apareixen esporàdicament, fins al primer ascens important. Es recullen 228 marits francesos (1,4% del total).²⁸

26. En la gran majoria de casos, s'ha donat una coincidència entre el nom de la població històrica i el municipi actual. En els pocs casos en què això no ha estat així, una dotzena, s'ha cercat a internet la pertinença municipal actual d'aquelles parròquies per corroborar que coincidís la seva ubicació geogràfica.

27. Entenem com a Àrea de Barcelona l'equivalent al territori de l'Oficialitat de Barcelona, delimitada en l'apartat anterior.

28. Els volums que presenten un mal estat de conservació tan sols són consultables en format de microfilm (d'aquest període es troben microfilmats els anys 1507-1511, volums 13 i 14). Per

- b) 1521-1565: fase ascendent fins al moment en què les xifres arriben a percentatges gairebé sempre superiors al 20%, integrada per 1.704 marits francesos (6,8%).²⁹
- c) 1566-1610: el moment de màxima plenitud migratòria, en què s'arriben a recollir 8.565 marits francesos (22,7%).³⁰
- d) 1611-1643: fase en què les xifres de marits francesos comencen a disminuir i mostren una tendència sempre descendent. El nombre, en aquest cas, és de 5.035 francesos (15,9%).

D'aquesta manera, en el període complet, 1481-1643, les esposalles arriben a recollir fins a 15.532 matrimonis de marits francesos, nombre que suposa un 14,01% del total de matrimonis del període. Així, a partir del tercer volum dels *Llibres d'esposalles* (1481)³¹ els francesos comencen a aparèixer assíduament. La proporció dels immigrants distribuïda per anys al llarg del període presenta, a grans trets, un màxim situat al voltant de l'any 1575 (gràfic 1). Aquests resultats confirmarien, amb algunes petites diferències,³² les tres fases principals establertes per Nadal i Giralt (2000), a més que s'aproparien en el límit inferior d'una etapa anterior que es correspondria amb el que ells anomenaren els «límits del corrent migratori baix medieval» (p. 121).

En el conjunt de les esposalles, els marits immigrants majoritaris eren del regne de França. De fet, la proporció de francesos com a màxim col·lectiu immi-

---

mitigar l'efecte negatiu dels volums microfilmats, s'ha optat per estimar per interpolació el seu nombre en els volums en més mal estat, ja que en molts casos la mala qualitat del microfilm no en permetia la lectura. Per reduir la distància temporal entre els anys utilitzats per a la interpolació (com el període 1533-1551) i obtenir resultats més fiables, s'han revisat els volums microfilmats prenent com a vàlid el nombre de francesos procedents d'aquells volums en què l'estat de conservació del microfilm era prou bo per llegir totes o la majoria de les esposalles incloses.

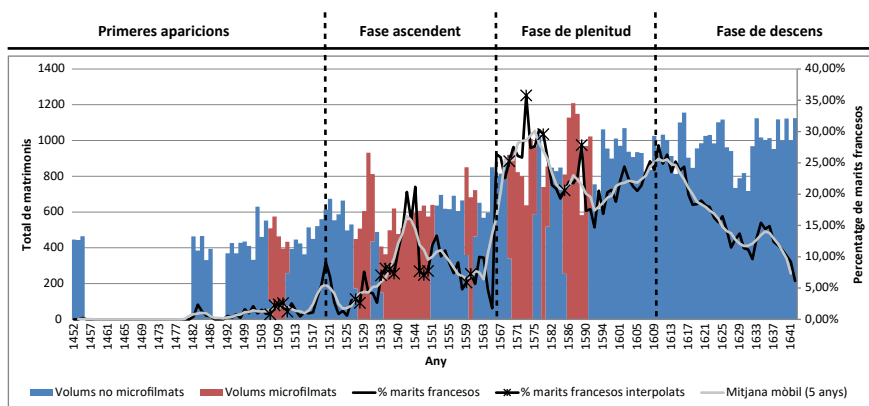
La interpolació s'ha realitzat calculant la mitjana del percentatge de francesos dels volums anterior i posterior als microfilmats, i s'ha multiplicat el resultat pel nombre de matrimonis total de cadascun dels volums microfilmats; s'ha estimat, així, el nombre de francesos, on i = dos darrers anys abans dels microfilms amb dades fiables; j = dos primers anys després dels microfilms amb dades fiables i k = any en què les esposalles procedeixen de microfilms ($i < k < j$):

$$\% \text{ Francesos (any } k) = \frac{\% \text{ Francesos (any } i) + \% \text{ Francesos (any } i + j)}{2} .$$

Volem agrair l'ajut de Jordi Gumà (Centre d'Estudis Demogràfics) per a la realització d'aquest càlcul.

- 29. Es troben microfilmats els anys 1527-1531 (volums 23 i 24), 1533-1551 (volums 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 i 34) i 1559-1561 (volum 39).
- 30. Es troben microfilmats els anys 1569-1575 (volums 45, 46 i 47), 1577-1581 (volums 49 i 50), 1585-1591 (volums 53, 54 i 55) i 1595-1597 (volum 58).
- 31. Els dos primers volums de la sèrie ocupen els anys 1451-1453, rere els quals la font pateix un salt de trenta anys. En aquests dos primers volums tan sols apareix un francès l'any 1454, «Johan Tangui, sabater de la vila de Cornualla, del compdat de Bretanya» (ACB, *Llibres d'esposalles*, vol. 2, p. 26).
- 32. Cal tenir en compte que, per a l'elaboració de les fases, mentre que nosaltres utilitzem un registre matrimonial, Nadal i Giralt (2000) es basaren principalment en els registres hospitalaris de la Santa Creu.

Gràfic 1. Nombre de matrimonis i percentatge de marits francesos. Oficialitat de Barcelona, 1451-1643.

Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database*. Projecte *Five Centuries of Marriages* (IP: Anna Cabré).

grant tan sols és seguida de prop pels arribats de la resta de Catalunya (un 6,5% del total de matrimonis del període), els quals fins i tot són sobrepassats en més de deu punts percentuals en els moments de plenitud del flux de francesos, com ocorre els primers anys del segle XVII (gràfic 2). Llunyà queda l'1% dels immigrants vinguts de la resta de la Monarquia Hispànica i de la resta d'Europa, que tan sols de forma inusual sobrepassen el 5%. Fins i tot, l'únic moment en què els marits de la resta d'Europa superen el 30%, els anys 1564 i 1565, hem de suposar que és a causa d'una pèrdua d'informació i es generalitza els francesos, juntament amb altres immigrants, com a «estrangers»,³³ ja que coincideix amb un descens dels marits francesos. Aquesta generalització dels estrangers és un fenomen habitual en registres matrimonials, com indica Valentí Gual (1999).

A més, més enllà de la colònia francesa, només tenia un mínim pes la italiana, mentre que la presència de la resta d'orígens estrangers era molt esporàdica. Així, en el període 1451-1643 (tenint en compte els anys incomplets i microfilmats), a la *Barcelona Historical Marriage Database* tan sols hi apareixen 308 italians, un 0,28% del total.³⁴

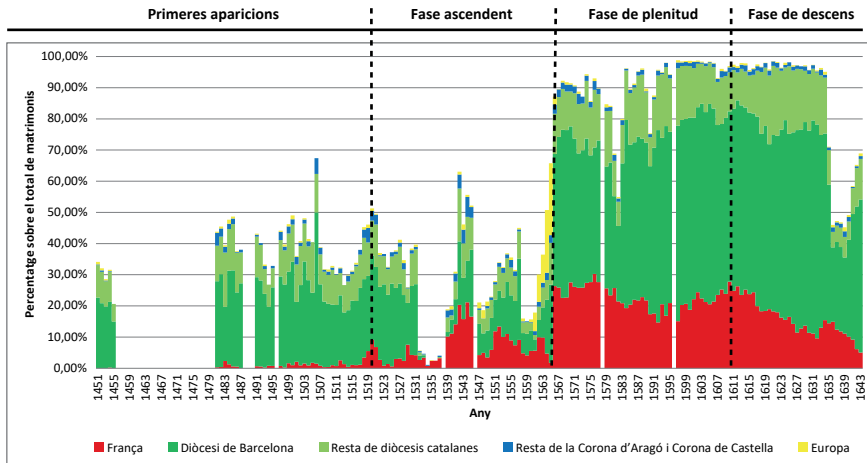
3.1. Límit baixmedieval i primera fase ascendent (1451-1520)

L'arribada d'immigrants francesos es degué començar a observar de forma regular a l'Oficialitat de Barcelona, almenys, des de 1481,³⁵ any a partir del qual el

33. Com seria el cas de «Franch Boxí, perayre, estranjer», casat l'any 1564 (ACB, *Llibres d'esposalles*, vol. 41, p. 31r).

34. Aquesta apreciació també ha estat feta per Castells (1984) i Franch Benavent (2003).

35. Cal tenir en compte que en els anys anteriors no es conserven tots els llibres d'esposalles.

Gràfic 2. Percentatge de marits per origen conegut. Oficialitat de Barcelona, 1451-1643.

Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database*. Projecte *Five Centuries of Marriages* (IP: Anna Cabré).

nombre de marits francesos arriba habitualment a l'1%, que en nombres absoluts es mou entre els 2 de 1481 i els 18 de 1518 (gràfic 1). Aquests percentatges es mantenen fins a l'any 1519, en què per primer cop els marits francesos superen el 5% dels matrimonis i el 1520 arriben al 9%. Així, una pragmàtica reial donada pel rei Martí l'Humà (1356-1410) el 1401 a Barcelona obria les portes als francesos per establir-se a Catalunya (Nadal i Giralt, 2000). La llibertat de moviment, fruit de la sentència arbitral de Guadalupe (1486) adoptada per Ferran el Catòlic (1452-1516),³⁶ podria haver facilitat els desplaçaments sobre el territori, no només dels pagesos remences, sinó de tota la població (entre els quals hi ha els immigrants francesos), especialment cap a la Catalunya Nova, que gaudia d'un règim feudal més lax (Simon, 1992).

36. La sentència arbitral de Guadalupe (1486) suposà una sèrie de canvis en el sistema feudal català. Aquests incloïen una sèrie de beneficis, com la llibertat de moviment o la desaparició de la impossibilitat d'abandonar la terra a la qual el pagès estava lligat sense redimir-se econòmicament (Vilar, 1987). Tanmateix, les disposicions de la sentència no suposen la fi del sistema feudal. A la Catalunya del segle XVI hi són habituals els tres o quatre graus de vassallatge, que suposen diverses prestacions que ha de pagar el vassall, així com les males pràctiques i els abusos de senyors que no han acatat la sentència (Sales, 1989). Eva Serra (1988) fins i tot ha arribat a afirmar que, en perpetuar el sistema, ja que no aboleix el règim senyorial, la sentència seria més una victòria nobiliària que no pas pagesa, amb mesures de l'aparell legislatiu català destinades a defensar o, fins i tot, endurir el sistema feudal als segles XVI i XVII. Aquesta visió s'ha vist reforçada més recentment amb estudis que demostren que la majoria de prestacions que havien de pagar els pagesos no sofriren canvis substancials, que els mals usos, més que eliminats, foren substituïts pel pagament d'un cens anual, i que la pressió senyorial fou encara més acusada al segle XVI (Gifre i Ribas i Lluch Bramon, 2001).

3.2. *Ascens amb oscil·lacions (1521-1565)*

A partir de 1521, les esposalles ofereixen grans oscil·lacions en els percentatges de marits francesos, més accentuades que les del nombre total de matrimonis. Així, es pot observar l'alternança de pics que arriben al 7,59% (1529), 21,18% (1544) o 13,36% (1551), amb sobtats descensos fins al 0,60% (1525) o 0,82% (1534) (gràfic 1).

No existeix una causa clara per a les oscil·lacions, encara que possiblement es deuen a un cúmul de factors, tenint en compte que el XVI és un segle complex a tots els nivells, marcat per crisis de mortalitat i inestabilitat política i econòmica (Sales, 1989; Amelang, 1991; Betrán, 1996; Duran i Pujol, 2001; Junqueras, 2002), i que Balancy (1990) ja vinculava les fluctuacions a les circumstàncies polítiques i econòmiques dels llocs d'origen i acollida. Una d'aquestes causes podria raure en la influència negativa del preu d'aliments bàsics, com ara el blat, en els costos del matrimoni, especialment en les capes més baixes de la societat, on trobaríem aquest col·lectiu (Capdevila Muntadas, 2004b, Salas Auséns, 2009). Així, diversos estudis han demostrat que els matrimonis s'han vist afectats a curt termini per les fluctuacions en els preus dels aliments bàsics, fet que afectà els estalvis destinats al matrimoni i els costos d'aquest i en provocaren un endarreriment (Lee, 1981; Galloway, 1989; Bengtsson, 2014).

També l'efecte de les crisis de mortalitat i les epidèmies dels segles XVI i XVII esdevindria important per explicar les oscil·lacions, que afectaren el nombre total dels matrimonis atesa la situació de misèria i crisi social que provocaven. Així, l'arribada dels primers contingents importants de francesos a principis del segle XVI coincidiria amb notícies sobre l'augment de pobres als carrers de Barcelona, mentre que la majoria de pestes catalanes de l'època apareixen vinculades en certa manera al sud de França³⁷ (Betrán, 1996). Tanmateix, no s'han d'oblidar altres aspectes, com la precisió de l'encarregat de recollir o transcriure la informació, o que una petita part dels immigrants pretengués ocultar el seu origen per amagar informació o per assimilar-se amb la terra d'acollida, o que, després de residir un any i un dia a la parròquia i pagar el dret de *parroquiatge*, ja no fossin considerats estrangers (Massanell i Esclassans, 1980; Codina, 2000; Capdevila Muntadas, 2008).

D'altra banda, aquesta cronologia permet omplir el buit d'informació existent entre els anys 1500 i 1540 que lamentaven Nadal i Giralt (2000) en els registres de l'hospital de la Santa Creu i que no podien contrastar amb els parroquials, que, per norma general, encara no existeixen en aquestes dates.³⁸ Aleshores, es podria confirmar el límit cronològic inferior de la fase: al voltant de l'any 1500.

37. Fins a una tercera part dels bans sanitaris del Consell de Cent en els segles XVI i XVII situaven la prevenció geogràfica de les epidèmies a França, i l'acollida de malalts estrangers ha estat assenyalada com una de les principals causes d'expansió de la malaltia (Betrán, 1996). Així, no és casualitat que bona part de les associacions piadoses que crearen els francesos a principis del sis-cents fossin dedicades als patrons dels empestats, sant Sebastià i sant Roc (Nadal i Giralt, 2000).
38. Els registres parroquials apareixen a Catalunya durant la segona meitat del segle XVI, fruit de les disposicions adoptades per l'Església durant el concili de Trento (1545-1563). Més informació

3.3. La plenitud migratòria (1566-1610)

Entre 1566 i 1610 els marits francesos no descendeixen del 15%; s'hi troba el punt culminant el 1573 (35,77%), juntament amb altres pics del 27,54% (1570) o del 27,80% (1610) (gràfic 1). En aquest període, si bé és cert que al final del segle XVI, en plenes guerres de religió franceses (1560-1598), la frontera entre el regne de França i Catalunya era una zona conflictiva no absenta d'atacs hugonots cap a les valls catalanes (1570, 1581, 1583, 1587, 1596, 1598), la qual cosa donava una imatge del francès com a enemic entre la població pirinenca, sembla que la proximitat cultural i lingüística i les condicions demogràfiques i socioeconòmiques del lloc d'acollida facilitaren la rebuda de la població immigrada (Jané Checa, 2001; Salas Auséns, 2003).

Aquest apogeu coincideix a grans trets amb l'observat en els llibres de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona (on, entre 1540 i 1620, els hospitalitzats francesos no baixaren del 30%) i en els registres parroquials, que recullen certes variacions regionals però mostren unes mateixes tendències (Nadal i Giralt, 2000). També s'observa aquesta fase de plenitud en zones específiques dins la diòcesi de Barcelona, com al Maresme. Així, el moment de més presència francesa es dona entre l'aparició dels registres parroquials (finals del segle XVI) i el 1620, malgrat que Capdevila (2008) assenyala que els percentatges haurien estat més grans en el període immediatament anterior. A comarques com el Baix Llobregat o el Vallès Oriental s'observen les mateixes tendències. En el primer cas, les quotes més altes es donen entre 1565 i 1600 (Millàs i Castellví, 2005), coincidint de forma gairebé exacta amb aquest període, mentre que, en el segon, els majors nivells també es donen entre els anys 1570 i 1590 (Dantí i Riu, 1988). Sortint de la diòcesi barcelonina, altres estudis generalitzen aquesta tendència, com el cas de la Conca de Barberà, malgrat la baixa presència de francesos, tant en nombres absoluts com relatius, a les poblacions més grans (Gual, 1991).

3.4. Període decreixent (1611-1643)

A partir de 1611, els nombre de marits francesos a la *Barcelona Historical Marriage Database* comença a decreixer de forma pràcticament contínua fins a l'abril de 1643, quan desapareix la informació sobre l'origen geogràfic dels contraents. D'aquesta manera, en el darrer any complet registrat, 1642, els francesos suposen un 6% del total de matrimonis. Tan sols es pot observar una petita remuntada (1633-1634) en què es torna, momentàniament, del 9 al 15%. Així mateix, les oscil·lacions podrien relacionar-se, entre altres causes, amb els avalots sorgits contra col·lectius estrangers que, encara que dirigits principalment als soldats establerts amb motiu de la guerra dels Trenta Anys (1618-1648), després del desgany que havia suposat per a Catalunya l'aliança amb França, bé podrien

---

a: *Inventari dels Arxius Sagramentals de Catalunya* (consultable en línia), realitzat dins el projecte *Población y migraciones en Cataluña. Estudio territorial, histórico y prospectivo. 2001 – 2003*, dirigit per Anna Cabré.

afectar indirectament els immigrants francesos. És el cas dels avalots de 1623, 1624, 1629 o 1640 (Amelang, 1991; Elliott, 2006). També, a la mateixa guerra li eren inherents penúries econòmiques que dificultaven l'arrelament dels immigrants (Nadal i Giralt, 2000).

Aquest declivi també coincideix amb el registrat en el període 1620-1660 per Nadal i Giralt (2000), tant en els hospitalitzats francesos com en els matrimonis de les parròquies de Cassà, Palamós, Vilafranca i Creixell. Malgrat que posteriorment es donés una certa recuperació en un període que ja no apareix a les esposalles a causa dels canvis en el registre, sembla que s'ha arribat a una situació benèvola a les zones d'origen gràcies a un estancament demogràfic i a una estabilitat política i religiosa després de la fi de les primeres guerres de religió de finals del segle XVI, així com a una millora en l'economia (Desplat, 1999; Souriac, 2004). D'altra banda, a Catalunya la situació havia empitjorat amb la crisi econòmica de principis del segle XVII (Junqueras, 2002) i la persecució política dels immigrants per raó de les guerres de la Corona Hispànica amb el regne de França, motiu d'elaboració de la matrícula de 1637 (Salas Auséns, 2009; Capdevila Muntadas, 2014).

Al Maresme també es viuria la mateixa tendència, encara que, a causa de l'heterogeneïtat de les diferents parròquies, el descens no és tan clar, sobretot tenint en compte les dades del nucli més important, Mataró, on en el trienni 1617-1620 encara es donen proporcions del 20% de francesos en els matrimonis (Nadal i Giralt, 1966). Al Baix Llobregat, en el període 1600-1640 el descens és molt lleuger respecte de l'anterior (del 19 al 16%), tot i que s'anirà fent més pronunciat a partir d'aquest moment (Millàs i Castellví, 2005).

4. Les zones de procedència dels immigrants

L'estudi del lloc de procedència dels immigrants francesos esdevé especialment complicat de documentar. La informació sobre l'origen dels francesos a la *Barcelona Historical Marriage Database* es concentra en dos moments concrets, ja que habitualment la informació sobre la procedència es recull sota els genèrics «francès», «gascó» o «del regne de França». Aquesta forma és la majoritària i es troba al voltant del 70% dels casos fins a l'any 1596, quan passa a ser hegemònica, i esdevé superior al 95% ja fins al final del període, el 1643. D'altra banda, quan s'especifica el lloc d'origen, per norma general es fa referència al bisbat, encara que alguna vegada s'utilitza una referència política, sobretot en el cas del comtat de Foix, que al segle XVI es trobava repartit entre els bisbats de Coserans, Mirapeis i Pàmies (Dainville, 1956), o geogràfica, com l'Alvèrnia, la Borgonya o la Bigorra, encara que aquestes darreres aparicions són molt minses. D'aquesta manera, en dos moments concrets la informació sobre el bisbat d'origen dels marits francesos assoleix una certa rellevància, tot i que el primer és molt curt i, per tant, menys significatiu:

- a) Entre 1538 i 1545, en la fase de creixement d'aquest moviment migratori, un 72% dels marits francesos aporta informació sobre el bisbat d'origen.

- b) Entre 1572 i 1595, en la fase de plenitud migratòria, la informació sobre el bisbat assoleix el 86,3% dels marits francesos.

D'aquesta manera, la *Barcelona Historical Marriage Database* demostra una gran riquesa en aquest tipus d'informació, i disposa de molts més casos que els que puguin aparèixer en una parròquia o comarca concreta. Per contra, en el cas del Baix Llobregat, tan sols es coneix el bisbat d'un 56,51% del total de francesos documentats en els llibres de matrimoni de la comarca (Millàs i Castellví, 2005), mentre que al Maresme el registre del bisbat pot oscil·lar entre un 25 i un 70% segons la parròquia (Capdevila Muntadas, 2014).

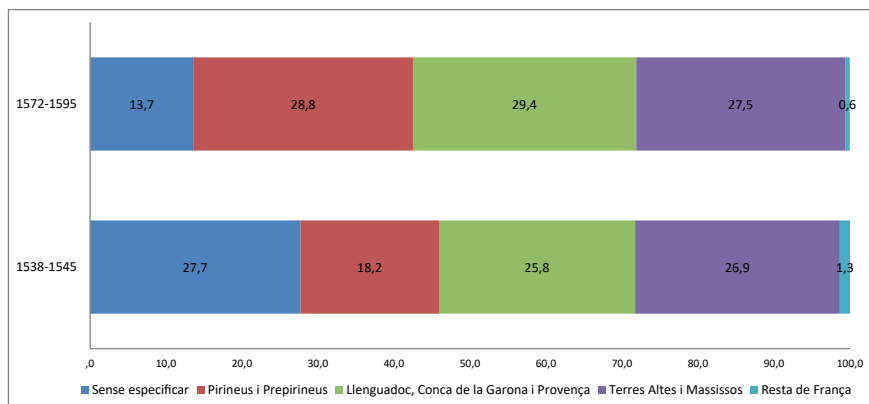
Agregant els bisbats d'origen, els límits geogràfics de procedència dels immigrants francesos resulten estables al llarg de tot el període, amb una divisió molt clara del país en dues meitats: una meitat sud considerada àrea migratòria pròpiament dita, que es pot subdividir en tres territoris (Pirineus i Prepirineus, Llenguadoc i Conca de la Garona, i Terres Altes i Massissos)³⁹ i que troba el límit més septentrional a la regió de l'Alvèrnia; i una meitat nord amb aparicions esporàdiques. Així, les tres zones principals es troben molt equilibrades amb proporcions gairebé idèntiques, properes al 30% entre 1572 i 1595, coincidint amb la fase de plenitud migratòria (gràfic 3). Les aparicions de bisbats de la resta del regne de França són testimonials, inferiors a l'1%. La menor presència de marits de la zona pirinenca en el període 1538-1545,⁴⁰ així com la paritat entre les tres zones en el període 1572-1595, són comparables amb les sèries extretes per Nadal i Giralt (2000) dels registres de la Santa Creu i de la matrícula de 1637.

La *Barcelona Historical Marriage Database* presenta una proporció d'immigrants de les Terres Altes a mitjan segle XVI lleugerament superior a les dues restants (27%), seguida per la zona del Llenguadoc (25,8%) i la zona pirinenca (18%). La primera coincideix amb els registres de l'hospital, on les dues restants capgiren les seves posicions. A més, la preeminència de la zona més llunyana (Terres Altes i Massissos), a mitjan segle XVI, també es dona fora de l'Oficialitat de Barcelona i fins i tot del bisbat, a l'Empordà. Pel que fa al període 1572-1595, als llibres d'esposalles es dona una paritat entre les tres zones, mentre que tant l'hospital com la matrícula mostren una clara preponderància dels Pirineus (taules 1 i 2). En tot cas, es veu confirmada la tendència a l'alça d'immigrants arribats de la zona pirinenca al final del segle XVI, durant el període de plenitud (Nadal i Giralt, 2000; Colls i Comas, 2002).

Acudint als bisbats de procedència, observem que, en ambdós períodes, Comege (zona pirinenca), Càors (zona de les Terres Altes) i Agen (zona del Llenguadoc i Conca de la Garona) són els únics que sempre es troben per sobre del 10% de francesos amb bisbat conegut (mapa 3). Però també es pot distingir la tendència abans comentada amb la pèrdua de pes del bisbat de Sarlat i el guany

39. Principalment es tracta, tot i alguna petita diferència, de les zones identificades per Nadal i Giralt (2000).

40. Tot i que cal tenir en compte que en aquest primer període el nombre de casos és molt menor (527) i encara es troba en una fase de creixement de la immigració.

Gràfic 3. Distribució de marits francesos segons la zona d'origen. Oficialitat de Barcelona, 1538-1545, 1572-1595.

Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database*. Projecte *Five Centuries of Marriages* (IP: Anna Cabré).

en el de Rius en el canvi d'un període a l'altre. Tanmateix, encara que els Pirineus en conjunt guanyin pes en el període 1572-1595, alguns bisbats com Pàmies o Tarba perden presència. D'altra banda, a la zona llenguadociana hi ha bisbats que en el segon període guanyen pes, com Lombez, i d'altres que en perden, com Montalbà i Lectora.

Aleshores es dona la substitució, a la *Barcelona Historical Marriage Database*, de Càors, a les Terres Altes, com a bisbat amb major presència en el primer període (15,5%), per Comenge, als Pirineus, al segon període (19,1% a la BHMD). La mateixa tendència a l'alça de Comenge enfront de Càors a finals del segle XVI també s'ha observat en els registres de l'hospital i al Vallès Occidental (Canyameres, 1994; Nadal i Giralt, 2000). En canvi, al Baix Llobregat, no sembla que es donés aquesta importància de les Terres Altes a mitjan segle XVI, encara que les xifres absolutes són molt baixes (Millàs, 2005).

Taula 1. Comparació de proporcions d'immigrants segons la zona d'origen en diverses fonts. Barcelona, 1538-1545

%	BHMD 1538-1545	Hospital 1540	Castelló d'Empúries 1555-1558
Pirineus i Prepirineus	18,2	34,2	21,2
Llenguadoc, Conca de la Garona i Provença	25,8	28	32,9
Terres Altes i Massissos	26,9	37,7	43,5

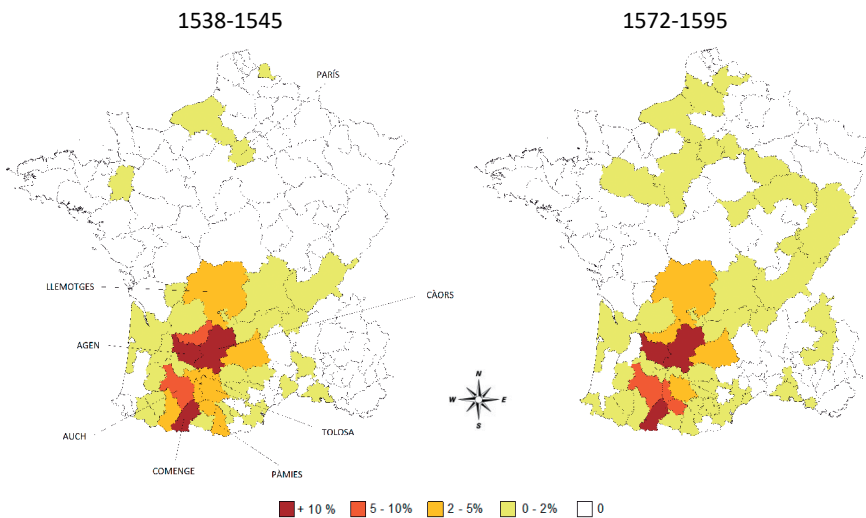
Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database*, a més de Nadal i Giralt (2000) per a l'hospital i Colls i Comas (2002) per a Castelló d'Empúries.

Taula 2. Comparació de proporcions d'immigrants segons la zona d'origen en diverses fonts. Barcelona, 1572-1595

%	BHMD, 1572-1595	Hospital, 1581	Hospital, 1600	Matrícula, arribats 1589	Matrícula, arribats 1590-1599
Pirineus i Prepirineus	28,8	36,1	43,6	38,8	47,5
Llenguadoc, Conca de la Garona i Provença	29,4	30,5	36	34,5	36,4
Terres Altes i Massissos	27,5	31,3	16,3	24	15,2

Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database* i Nadal i Giralt (2000) per a la resta de registres. Aquests autors calculen el moment d'arribada a partir dels anys d'estada a Catalunya que indica la matrícula de 1637.

Altres estudis confirmen la preponderància del bisbat de Comenge a la part final de la plenitud de la immigració, especialment els anys immediatament anteriors a la matrícula de 1637, especialment al Maresme (Capdevila Muntadas, 2010). En relació amb aquesta importància, cal tenir en compte que Comenge entroncava directament amb el que Òscar Jané (2006) ha anomenat «anomalies frontereres» i que esdevenen dos dels principals punts de trànsit entre les corones hispànica i francesa: la Vall d'Aran i l'eix País de Foix-Cerdanya. El primer for-

Mapa 3. Distribució de marits francesos segons el bisbat d'origen. Oficialitat de Barcelona, 1538-1545 i 1572-1595.

Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database*. Projecte *Five Centuries of Marriages* (IP: Anna Cabré).

mava part de la Monarquia Hispànica, però era part íntegra del bisbat de Comenge i gaudia, des de 1513, dels privilegis comercials i duaners coneguts com a Plan d'Arrem, fins i tot en temps de guerra, mentre que el segon gaudia de diversos privilegis periòdicament renovats (Pojada, 2010).

5. Les zones d'establiment dels immigrants a l'àrea de Barcelona

A la *Barcelona Historical Marriage Database*, els llibres d'esposalles ofereixen la residència en el moment de contraure matrimoni dels marits francesos en un 77,31% dels casos a partir del període de plenitud migratòria (1566-1610) i fins a la desaparició de l'origen en la font ja en el descens de la immigració (1611-1643). Nogensmenys, en nombrosos casos es dona una residència situada fora de l'Oficialitat de Barcelona, que es tractaria de la immediatament anterior al pagament de la taxa, ja que suposadament la font només recull els matrimonis celebrats en parròquies dependents de l'Oficialitat de Barcelona.⁴¹

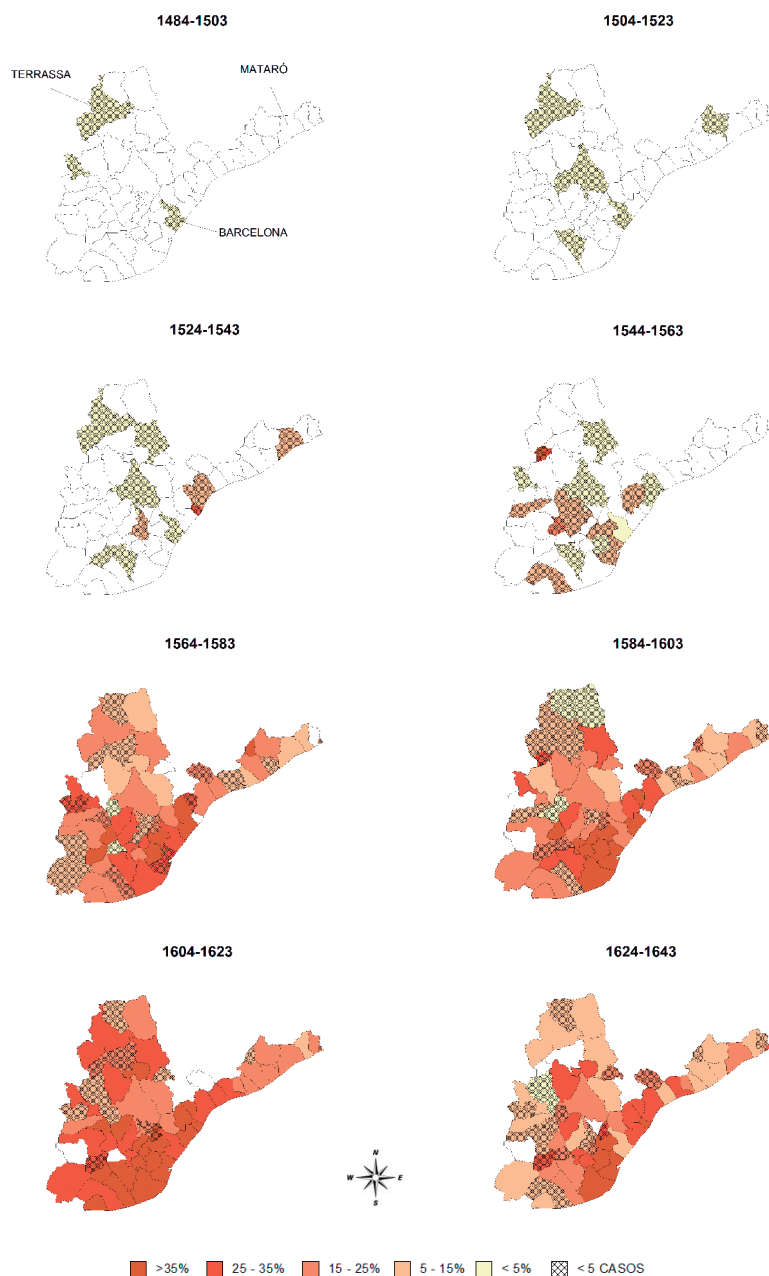
Dividint aquests anys en períodes regulars de dues dècades (mapa 4), entre 1564 i 1583 els marits francesos superen el 35% del total de matrimonis registrats per aquella parròquia a l'Hospitalet de Llobregat, Torrelles, Sant Vicenç dels Horts, Sants, Sarrià, Sant Joan d'Horta, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals i Òrrius. En segon terme (25-35%) es troben Barcelona,⁴² el delta del Llobregat (el Prat, Sant Boi...), Sant Joan Despí, Molins de Rei, Sant Andreu de la Barca, Martorell, Castellví de Rosanes, Santa Coloma de Gramenet i Sant Gervasi de Cassoles.

En el període 1584-1603, els percentatges més alts es mantenen al Delta, juntament amb Sarrià, Provençals o Santa Coloma de Gramenet, mentre que entre el 25 i el 35% hi trobaríem Sant Boi, Sant Climent, Molins de Rei, Sabadell, Horta o Badalona. Barcelona hauria descendit a un tercer nivell de significació (15-25%). Entre 1604 i 1623 es fa encara evident la preponderància (més del 35%) del Delta, a més de Sant Quirze del Vallès, Sant Adrià de Besòs, Sarrià o Sant Andreu de Palomar, mentre que en segon terme trobem Barcelona, Sant Feliu, Sant Joan Despí, Martorell, Terrassa, Sabadell, Badalona o Alella, entre d'altres. Finalment, en el període 1624-1643, ja en plena decadència del procés d'immigració, trobem reduïts els percentatges superiors al 35% a l'Hospitalet, el Prat, Sants, Sarrià, Sant Adrià de Besòs i Santa Maria de Martorelles, i entre el 25 i el 35% a Cornellà, Sant Joan Despí, Torrelles, Molins de Rei, Rubí, Sant Quirze, Santa Coloma, Badalona, Alella i Caldes d'Estrac.

D'aquesta manera, es marquen unes tendències clares i la comparació amb diversos estudis ofereix resultats coincidents (taula 3), sobretot a la parròquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona, on són gairebé idèntics a la segona meitat

41. Atesa aquesta situació, els casos amb residència fora de l'Oficialitat no es tindran en compte, ja que no es poden comparar amb la resta de matrimonis d'aquella mateixa parròquia, que no estan recollits en la font.

42. Considerem Barcelona el conjunt de les parròquies intramurs de la ciutat (Catedral, Santa Maria del Mar, Santa Maria del Pi, Sant Jaume, Sant Miquel Arcàngel i la Mercè, Sants Just i Pastor, Sant Cugat del Rec i Sant Pere de les Puel·les).

Mapa 4. Residència dels marits francesos. Oficialitat de Barcelona, 1484-1643.

Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database*. Projecte *Five Centuries of Marriages* (IP: Anna Cabré).

Taula 3. Comparació de proporcions de marits francesos entre la BHMD i diferents sèries matrimonials. Oficialitat de Barcelona, 1564-1643

%	1564-1583		1584-1603		1604-1623		1624-1643	
	Esposalles	Registres parroquials	Esposalles	Registres parroquials	Esposalles	Registres parroquials	Esposalles	Registres parroquials
Barcelona	29,32	31,00	22,92	22,03	26,57	18,60	14,70	7,10
Cabrera de Mar	7,27*		7,14	12,00	18,42	12,00	14,29	11,00
Mataró	14,71	11,55	16,83	11,40	20,95	20,70	16,79	16,00
El Papiol	3,85*	13,50	3,23*	4,16	13,04*	6,66	18,18*	14,28
Premià	4,00*		11,76*	14,10	0,00	14,10	0,00	8,30
Sabadell	17,01	22,22	27,33	23,66	27,87	19,25	14,80	18,47
Sant Andreu de Llavaneres	14,58	10,40	11,11	9,35	14,02	11,70	7,22	4,95
Sant Boi de Llobregat	29,82		27,14	42,00	37,09	42,00	24,44	
Sant Cugat del Vallès	21,92		18,39	17,88	23,74	29,92	19,30	22,25
Teià	10,00		13,16	16,40	24,24	16,40	19,15	15,50
Vilassar	21,74		4,54*	10,00	0,00	10,00	0,00	15,00

* Menys de 5 casos.

Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database* i Canyameres (1994, per a Sabadell i Sant Cugat del Vallès); Capdevila (2004b, per a Premià, Vilassar, Cabrera de Mar, Sant Andreu de Llavaneres i Teià); Codina (1992, per a Sant Boi de Llobregat); Millàs (1996, per a Papiol); Nadal i Giralte (2000, per a Barcelona; 1966, per a Mataró) i Subiñà (2003 per a Mataró).

del segle XVI i segueixen una tendència paral·lela a inicis del XVII, encara que augmenti la diferència (entre set i vuit punts percentuals).

Així, la comparació de la *Barcelona Historical Marriage Database* amb els diferents estudis també ofereix dades pràcticament idèntiques o molt semblants (no més de 5 punts de diferència) per a Sabadell, Sant Cugat del Vallès i Mataró a la segona meitat del període. A més, presenten tendències comparables al Papiol, Sant Andreu de Llavaneres o Teià, encara que les diferències siguin més grans, principalment a causa del poc nombre de casos. D'altra banda, en el cas de Premià es dona una important discrepància amb les esposalles, tot i que els pocs casos puguin fer pensar en un problema de registre. A llocs com Sant Boi, Cabrera o Vilassar, l'ús de llargs períodes temporals en els diferents estudis fa que no puguem precisar més la comparació. Per acabar, cal tenir en compte el cas del Baix Llobregat com a zona de major incidència de la immigració. No podem fer la comparació parròquia a parròquia, però al percentatge del 9,61% per a tota la comarca en el període 1565-1714 (Millàs i Castellví, 2005) i, per tant, incloent-hi moments de baix nivell immigratori, s'hi sumen les altes xifres que apareixen al llarg de tota la comarca i tots els períodes, en què sovintegen percentatges que superen habitualment el 30%. Aquest fet ens fa ratificar la importància de la zona com a centre receptor d'immigrants.

Enllaçant l'origen (en el moment en què apareix en la majoria de casos, 1572-1595) amb la residència dels immigrants (taula 4), es poden establir algunes diferències, sempre tenint present la preponderància de la ciutat de Barcelona. Per fer-ho, hem dividit l'Oficialitat de Barcelona entre: Barcelona i els seus voltants (l'actual municipi de Barcelona); parròquies del Baix Llobregat, l'Hospitalet inclòs;⁴³ Terrassa i Sabadell, com a nuclis urbans destacats;⁴⁴ resta de parròquies del Vallès, incloses les dues de l'Oficialitat pertanyents al Vallès Oriental (Sant Fost de Campsentelles i Santa Maria de Martorelles); Mataró, com a nucli urbà destacat,⁴⁵ i la resta del Maresme, inclosos Badalona, Sant Adrià de Besòs i Santa Coloma de Gramenet.

La ciutat de Barcelona, que és la unitat territorial amb més pes,⁴⁶ presenta unes proporcions similars al conjunt. És a dir, les zones dels Pirineus i Prepirineus i Llenguadoc i Garona es troben molt igualades al voltant del 30%, mentre que la zona més llunyana, Terres Altes i Massissos, es mostra inferior i confirma la tendència observada tant als registres de l'hospital com a la matrícula (Nadal i Giralt, 2000).

Això es repeteix al conjunt de les parròquies del Baix Llobregat i a Terrassa i Sabadell, coincidint amb les dades atorgades per Millàs i Castellví (2005) i Canyameres Ramoneda⁴⁷ (1994), respectivament. A la resta de parròquies del Vallès, s'inverteixen les tendències entre les Terres Altes i el Llenguadoc, i aquest resta (24,32%) en inferioritat respecte de la zona pirinenca i les Terres Altes, encara que cal tenir en compte que es tracta de pocs casos. En el cas de Mataró, les Terres Altes passa a ser la procedència majoritària, amb un 36,73% de marits d'aquesta zona, seguida dels Pirineus i la zona central. Aquesta tendència difereix de l'observada en la matrícula de 1637, més nombrosa en casos i on les Terres Altes resten en darrer lloc. En canvi, a la resta del Maresme, el Llenguadoc esdevé la més important (37,50%), seguida de les Terres Altes i els Pirineus. Aquestes dades difereixen dels principals estudis, que, encara que en dades de la matrícula de 1637 i, per tant, mínimament posteriors, sempre mostren una clara preponderància dels arribats de la zona pirinenca (Nadal i Giralt, 1966; Capdevila Muntadas, 2010), per la qual cosa cal tenir en compte el baix nombre de casos que ens ofereix la *Barcelona Historical Marriage Database*.

43. Tenint en compte que històricament ha existit una diferència entre les que Jaume Codina (1985) ha considerat les parròquies del Delta, és a dir, l'Hospitalet, Cornellà, Sant Boi, el Prat, Viladecans, Gavà i Castelldefels (també en formaria part la parròquia de Sants), i la resta de les que formen part de la comarca i pertanyen a l'Oficialitat.
44. Les ciutats de Terrassa i Sabadell visqueren un important creixement a la segona meitat del segle XVI vinculat principalment a l'expansió de la indústria tèxtil (Coma i Ainsa, 1987; Castells, 1980).
45. Mataró va viure un primer creixement urbà a inicis del segle XVI, ja que s'hi va desenvolupar una important activitat marinera i menestral. Aquest creixement es va veure consolidat al llarg de la segona meitat del segle XVI (García Espuche i Guàrdia i Bassols, 1989).
46. Un 71, 50% dels marits francesos que presenten residència.
47. Podem valorar positivament la comparació si tenim en compte que el pes de la ciutat de Sabadell suposa més de la meitat del total i, dins d'aquesta parròquia, el període 1571-1600 és el més voluminós.

Taula 4. *Distribució de marits francesos segons l'origen i la residència.* Oficialitat de Barcelona, 1572-1595

		Barcelona	Baix Llobregat	Terrassa i Sabadell	Resta del Vallès	Mataró	Resta del Maresme	Total
Pirineus i Prepirineus	Nombre	592	121	52	23	13	21	822
	% de la fila	72,02%	14,72%	6,33%	2,80%	1,58%	2,55%	100,00%
	% de la columna	29,91%	31,68%	30,23%	31,08%	26,53%	18,75%	29,70%
Llenguadoc, Conca de la Garona i Provença	Nombre	610	117	53	18	11	42	851
	% de la fila	71,68%	13,75%	6,23%	2,12%	1,29%	4,94%	100,00%
	% de la columna	30,82%	30,63%	30,81%	24,32%	22,45%	37,50%	30,74%
Terres Altas i Massissos	Nombre	509	94	40	22	18	28	711
	% de la fila	71,59%	13,22%	5,63%	3,09%	2,53%	3,94%	100,00%
	% de la columna	25,72%	24,61%	23,26%	29,73%	36,73%	25,00%	25,69%
Resta de França	Nombre	18	2	1	0	0	0	21
	% de la fila	85,71%	9,52%	4,76%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%
	% de la columna	0,91%	0,52%	0,58%	0,00%	0,00%	0,00%	0,76%
Sense especificar	Nombre	250	48	26	11	7	21	363
	% de la fila	68,87%	13,22%	7,16%	3,03%	1,93%	5,79%	100,00%
	% de la columna	12,63%	12,57%	15,12%	14,86%	14,29%	18,75%	13,11%
Total	Nombre	1.979	382	172	74	49	112	2.768
	% de la fila	71,50%	13,80%	6,21%	2,67%	1,77%	4,05%	100,00%
	% de la columna	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Font: elaboració pròpia a partir de la *Barcelona Historical Marriage Database*. Projecte *Five Centuries of Marriages* (IP: Anna Cabré).

En termes generals, doncs, pel que fa a l'assentament dels immigrants francesos a Catalunya, es poden corroborar les diferències territorials, esmentades al principi de l'article, introduïdes per Gual (1991), Dantí (1995) o Simon (1999), segons els quals el pes migratori es donaria principalment a les localitats costaneres o properes al litoral, especialment al delta del Llobregat, mentre que seria menor a l'interior. Aquest fet, d'altra banda, explicaria la visió maximalista de Jaume Codina (1985, 1992, 2000), segons la qual la immigració francesa seria el

detonant de la renaixença econòmica i cultural de Catalunya. A més, el pes principal del fet migratori, en nombres absoluts, recau clarament en la ciutat de Barcelona.

6. Discussió

Al llarg d'aquest estudi hem pogut comprovar com a través d'una font com són els llibres d'esposalles s'han pogut traçar les principals fases de l'arribada de la immigració francesa a l'àrea de Barcelona. Així, la immigració viuria el seu punt més important en el període 1566-1610, després d'una etapa de creixement —tot i que amb oscil·lacions— que s'hauria iniciat cap a l'any 1520.⁴⁸ Tanmateix, el límit cronològic inferior de la immigració s'ha pogut fer retrocedir, almenys, fins al 1481, moment en què, per bé que en percentatges molt inferiors, els francesos ja apareixen de forma habitual. Finalment, a partir de la segona dècada del segle XVII, el nombre de marits francesos comença a decreixer de forma contínua fins al 1643, límit cronològic de l'estudi i any en el qual la font deixa de proporcionar la informació sobre l'origen dels contraents.

Es tracta, per tant, d'un volum migratori que en el seu apogeu supera de forma usual el 20% del total de matrimonis i pot arribar a assolir el 30%, una xifra que només pot ser comparada amb la de la immigració interior d'època moderna, vinguda d'altres indrets de Catalunya, segons les pròpies dades dels llibres d'esposalles. Generalment, cal tenir en compte que les xifres ofertes pels llibres d'esposalles i per la resta de fonts mostrarien un mínim del pes de la immigració francesa en la població catalana. Així doncs, es podria pensar que les xifres haurien de ser més grans del que mostren les fonts. I també caldria tenir en compte que les proporcions d'homes casats i d'homes que passin per l'hospital podrien no ser les mateixes que entre francesos i catalans.

En el període de màxima expansió del fenomen migratori (1572-1595), els immigrants francesos arribaven de tres zones principals de forma molt equilibrada: Pirineus i Prepirineus; Llenguadoc i Conca de la Garona, i Terres Altes i Massissos, mentre que tan sols un 0,6% venia de la resta de França i un 13,7% no especificava el seu origen i s'identificava tan sols com a *francès*. Tots aquests resultats confirmen les principals fases de l'arribada de la immigració francesa a l'àrea de Barcelona presentades anteriorment.⁴⁹

Pel que fa a l'establiment d'aquests immigrants, hem pogut comprovar que, en el període d'apogeu, la zona que sempre presenta unes proporcions més elevades de marits francesos és un territori essencialment agrícola, el Baix Llobregat, especialment el delta, on és habitual que superin el 25%, cosa que confirma la gran importància per a la zona en què insistia Jaume Codina (1985 i 1992). En

48. En aquestes primeres etapes, a més a més, cal no oblidar l'important paper dels immigrants temporers, estudiats principalment per Capdevila (2010), i que haurien obert els camins de la immigració actuant com una mena de *pilgrim fathers*.

49. Principalment en els estudis de Nadal i Giralt (2000), Gual (1991), Millàs (2005), Salas Auséns (2009) o Capdevila Muntadas (2014).

segon terme, prenen importància les zones urbanes amb major activitat artesanal: Barcelona, però també Terrassa i Sabadell. Ja cap al final del període, en fase decreixent, van apareixent amb altes proporcions les parròquies costaneres del Maresme. A l'altre cantó, els percentatges més baixos apareixen sempre a les parròquies rurals i interiors del Vallès.

Finalment, no es pot parlar d'una especialització territorial en l'assentament dels francesos. Tanmateix, però, la comarca del Maresme presenta certes particularitats respecte del conjunt. Així, a la ciutat de Mataró hi ha una preponderància d'arribats de les Terres Altes i Massissos, mentre que a les altres parròquies aquesta es trasllada al Lluenguadoc i es trenca l'equilibri present en el conjunt del territori.

Tots aquests resultats ens han mostrat la vàlua dels llibres d'esposalles com una font important per a l'estudi de la immigració francesa a la Catalunya d'època moderna. En definitiva, no sembla que aquest flux migratori es pugui vincular *a priori* a un tipus concret de territori —urbà o rural— o d'economia —agropècuària o artesanal—, sinó més aviat a una necessitat de mà d'obra (barata) a causa de diferents factors, com el buit demogràfic, la fi de l'esclavatge o, potser, l'expulsió dels moriscos (Codina, 2000). Tanmateix, aquesta hipòtesi tan sols es podria veure confirmada amb l'estudi del perfil socioeconòmic dels immigrants francesos, una informació que també ens proporciona la *Barcelona Historical Marriage Database*. Una informació, la social i l'econòmica, que també podrà ser creuada amb la informació geogràfica que aquí hem analitzat. Aquest serà, per tant, el proper graó d'aquesta investigació.

Referències bibliogràfiques

- AMELANG, J. S. (1991). «Distribució social i formes de vida (la societat barcelonina als segles XVI i XVII)». A: J. SOBREQÜÉS i CALLICÓ. *Història de Barcelona*. Vol. 4. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 165-211.
- BALANCY, E. (1990). «Les immigrés français devant le tribunal de l'Inquisition de Barcelone (1552-1692)». *Les français en Espagne à l'époque moderne (xvii-xviii siècles)*. París: CNRS, 45-69.
- BARELLA I MIRÓ, A. (1997). «Un mapa singular: el del Bisbat de Barcelona de Francisco Xavier de Garma (1762)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 44, 13-33.
- BAUCELLS I REIG, J. (2002). «“Esposalles” de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona: un fons documental únic (1451-1905)». *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius*, 35, 1-2.
- BENGTSSON, T. (2014). «The influence of economic factors on First Marriage in Historical Europe and Asia». A: C. LUNDH i S. KUROSU (eds.). *Similarity in Difference: Marriage in Europe and Asia, 1700-1900*. Cambridge (Massachusetts): The MIT Press, 121-168.
- BETRÁN, J. L. (1996). *La peste en la Barcelona de los Austrias*. Lleida: Milenio.
- BURGUEÑO, J.; GRAS, M. M. (2014). *Atles de la Catalunya senyorial. Els ens locals en el canvi de règim (1800-1860)*. Barcelona: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.
- CABRÉ, A.; PUJADAS-MORA, J. M. (2011). «Five Centuries of Marriages (5CofM): A project of Historical Demography in the Barcelona Area». *Papers de Demografia*, 386.
- CABRÉ, A. (2012-2016). *Projecte Five Centuries of Marriages* (ERC-2010 AdG_269796).
- CANYAMERES RAMONEDA, E. (1994). «La immigració francesa al Vallès Occidental (s. XVI-XVII). Quatre exemples locals: Sabadell, Sant Cugat del Vallès, Sant Julià d'Alfura i Sentmenat». *Arraona*, 15, 9-25.

- (2007). «La immigració francesa dels segles XVI i XVII: el rerefons historiogràfic». *Mis-siva*, 4, 4-7.
- CAPDEVILA MUNTADAS, A. (2000). «“Gavatxos, gascons i francesos”. L'allau francesa a la comarca del Maresme als segles XVI i XVII». *Sessió d'Estudis Mataronins*, 17, 107-113.
- (2004a). «Pagesos, mariners i comerciants a la Catalunya litoral: El Maresme a l'Època Moderna». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 15, 193-203.
- (2004b). «La immigració francesa: un factor decisiu de la recuperació demogràfica de la comarca del Maresme a l'època moderna?». *Estudis d'Història Agrària*, 17, 231-242.
- (2008). «La immigració francesa al Maresme durant els segles XVI i XVII. Un exemple de distribució territorial en una comarca diversa». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, 28, 871-886.
- (2010). «La immigració de temporers occitans al Maresme durant els segles XVI i XVII. Un exemple de relacions transpirinenques». *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 2008-2009. IBIX 6, 133-151.
- (2014). *Quan la terra promesa era al sud. La immigració francesa al Maresme als segles XVI i XVII*. Mataró: Fundació Iluro.
- CARRERAS I CANDI, F. (1913). «Les obres de la Catedral de Barcelona: 1298-1445 (I)». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 49, 22-30.
- CASTELLS, A. (1980). *Breu història de Sabadell*. Sabadell: Impremta Serracanta.
- CASTELLS, N. (1984). «Els moviments migratoris en la Catalunya moderna: el cas de la immigració envers la ciutat de Girona (1473-1576)». A: *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 65-74.
- CODINA, J. (1971). *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona: Ariel.
- (1985). «La immigració francesa al Delta del Llobregat, 1400-1700». A: *XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. El Prat, 25-26 octubre 1980*. El Prat: Amics del Prat, 226-253.
- (1992). «Un projecte nacional urgent: l'estudi de l'abast de la immigració francesa a Catalunya durant l'Edat Moderna». *Revista de Catalunya*, 59, 46-56.
- (2000). «Catalans de segona: contribució a l'estudi de la immigració francesa durant l'Edat Moderna». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 49, 203-215.
- COLLS I COMAS, J. (2002). «Immigració francesa i repressió a la Catalunya del segle XVI: alguns exemples del Comtat d'Empúries». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 35, 199-223.
- COMA I AINSA, J. (1987). «La indústria tèxtil a l'Època Moderna». A: J. M. BENAUL, F. BERENQUER, A. BORFO, et al. *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 229-256.
- DAINVILLE, F. de (1956). *Cartes anciennes de l'Église de France*. París: Librairie Philosophique J. Vrin.
- DANTÍ I RIU, J. (1988). *Terra i població al Vallès Oriental: època moderna*. Santa Eulàlia de Ronçana: Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana.
- (1995). «La població: creixement i oscil·lacions». A: B. de RIQUER I PERMANYER. *Història política, societat i cultura dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DESPLAT, C. (1999). «Économie et société rurales en Aquitaine aux XVIIe-XVIIIe siècles». *Histoire, économie & société*, 18 (1), 133-156.
- DURAN I PUJOL, M. (2001). «La economia agrària de la Corona de Aragó en la època de les Germanías». A: BELENGUER CEBRIÀ, E. *De la unió de coronas al Imperio de Carlos V*. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 67-84.

- ELLIOTT, J. H. (2006). *La revolta catalana, 1598-1640: Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. València: Publicacions de la Universitat de València. Edició original: Elliot, J. H. (1963). *The revolt of Catalans: A study in the decline of Spain (1598-1640)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FRANCH BENAVENT, R. (2003). «El papel de los extranjeros en las actividades artesanales y comerciales del Mediterráneo español durante la Edad Moderna». A: M. B. VILLAR GARCÍA i P. PEZZI CRISTÓBAL. *I Coloquio Internacional «Los Extranjeros en la España Moderna»*. Màlaga: Ministerio de Ciencia y Tecnología: 39-72.
- GALLOWAY, P. R. (1988). «Basic patterns and annual variations in fertility, nuptiality, mortality and prices in Pre-Industrial Europe». *Population Studies*, 42 (2), 275-302.
- GARCÍA ESPUCHE, A.; GUÀRDIA I BASSOLS, M. (1989). *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*. Barcelona: Alta Fulla – Patronat Municipal de Cultura de Mataró.
- GIFRE I RIBAS, P.; LLUCH BRAMON, R. (2001). «Continuïtats del mas català abans i després de la Sentència Arbitral de Guadalupe (segles XV-XVI)». A: M. T. FERRER I MALLOL; J. MUTGÉ I VIVES i M. RIU I RIU. *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII). Aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*. Barcelona: CSIC – Institució Milà i Fontanals, 593-610.
- GUAL, V. (1991). «Gavatxos», *gascons, francesos: la immigració occitana a la Catalunya moderna (el cas de la Conca de Barberà)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (1999). «Corrents migratoris a la Mediterrània». A: E. BELENGUER CEBRIÀ (coord.). *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. 1. *Los recursos humanos y materiales*. Barcelona: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos, 65-77.
- (2008). «La demografia catalana al segle XVI». *Afers*, 23 (60), 275-288.
- JANÉ CHECA, Ò. (2001). «Aspectes de la relació identitària de Catalunya amb França a l'època de Lluís XIV». *Manuscripts*, 19, 103-136.
- (2006). *Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*. Catarroja: Afers.
- (2009). «De l'expulsió dels jueus i moriscos a les immigracions franceses de l'època moderna». A: J. SANTESMASES OLLÉ (dir.). *Els processos migratoris a les terres de parla catalana. De l'època medieval a l'actualitat. Actes del VII Congrés de la CCEPC (València, 16, 17 i 18 d'octubre de 2008)*. Valls: Cossetània, 201-210.
- JUNQUERAS I VIES, O. (2002). *Economia i pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna (1520-1630)*. Bellaterra: UAB. Departament d'Història Moderna i Contemporània. Tesi doctoral.
- INVENTARI DELS ARXIS SAGRAMENTALS DE CATALUNYA realitzat en el marc del projecte: Población y migraciones en Cataluña. Estudio territorial, histórico y prospectivo. 2001-2003. Equip: Anna Cabré, Àngels Pascual, Àngels Torrents, Roser Nicolau, Juan Antonio Módenes, Antonio M. Solana (CED i Departament de Geografia de la UAB), Andreu Domingo, Daniel Devolder, Joaquín Recaño, Socors Sancho, Carme Ros, Inés Brancós (CED). Tècnics de suport: Albert Esteve, Isaac Torner, Antonio López, Carlos Sánchez, Albert Sabater, Miquel Valls. Finançat per: Dirección General de Investigación. Programa de Promoción General del Conocimiento. Plan Nacional I+D+I 2000-2003. BSO2000-0477. Projecte adscrit al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- LEE, R. D. (1981). «Short-term variations: vital rates, prices and weather». A: E. A. WRIGLEY i R. S. SCHOFIELD. *The Population History of England, 1541-1871. A reconstruction*. Londres: Edward Arnold, 356-401.
- LUCASSEN, J.; LUCASSEN, L. (2009). «The Mobility Transition revisited, 1500-1900: what the case of Europe can offer to global history». *Journal of Global History*, 4 (3), 347-377.

- MASSANELL I ESCCLASSANS, A. (1980). «Dades esparses dels immigrants francesos a Vilafranca al segle XVI». *Miscel·lània Penedesenca*, 3, 61-90.
- MILLÀS I CASTELLVÍ, C. (1996). «La immigració francesa al Papiol: 1566-1700». *Materials del Baix Llobregat*, 2, 85-93.
- (2005). *Els altres catalans dels segles XVI i XVII. La immigració francesa al Baix Llobregat en temps dels Àustria*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MOREU-REY, E. (1959). *Els immigrants francesos a Barcelona (segles XVI al XVIII)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- NADAL, J. (1983). «La població». A: J. NADAL i P. WOLFF. *Història de Catalunya*. Barcelona: Oikos-Tau, 65-94.
- NADAL, J.; GIRALT, E. (1953). «Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717». *Estudios de Historia Moderna*, III, 237-284.
- (1955). «Inmigración francesa y problemas monetarios en la Cataluña de los siglos XVI y XVII». A: *Riassunti delle comunicazioni. X Congresso Internazionale di Scienze Storiche*. Florència: Sansoni.
- (1966). *La immigració francesa a Mataró en el segle XVII*. Mataró: Caixa d'Estalvis de Mataró.
- (2000). *Immigració i redreç demogràfic: els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Vic: Eumo. Edició original: Nadal, J. i Giralt, E. (1960). *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París: École Pratique des Hautes Études.
- PEYTAVÍ DEIXONA, J. (2010). *Antroponímia, poblament i immigració a la Catalunya moderna. L'exemple dels comtats de Rosselló i Cerdanya (segles XVI-XVIII)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- POJADA, P. (2010). «El comerç entre guerra i pau als Pirineus catalans abans i després del Tractat del 1659». A: Ò. JANÉ CHECA. *Del Tractat dels Pirineus (1659) a l'Europa del segle XXI. Un model en construcció?* Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 305-313.
- SALAS AUSÉNS, J. A. (1977). «Los registros parroquiales como fuente para el estudio de la inmigración: franceses en Barbastro entre dos centurias (siglos XVI-XVII)». *Argensola*, 79-84, 67-84.
- (2003). «Leyes de inmigración y flujos migratorios en la España Moderna». A: M. B. VILLAR GARCÍA i P. PEZZI CRISTÓBAL. *I Coloquio Internacional «Los extranjeros en la España Moderna»*. Màlaga: Ministerio de Ciencia y Tecnología, 681-697.
- (2009). *En busca de El Dorado. Inmigración francesa en la España de la Edad Moderna*. Bilbao: Universidad del País Vasco.
- SALES, N. (1989). *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. A: P. VILAR. *Història de Catalunya*. Vol. 4. Barcelona: Edicions 62.
- SERRA, E. (1988). *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica.
- SIMON I TARRÉS, A. (1992). «La població catalana a l'època moderna. Síntesi i actualització». *Manuscrits*, 10, 217-258.
- (1999). «El creixement poblacional català del segle XVI i la immigració francesa. Aspectes demogràfics i socials». A: E. BELENGUER CEBRIÀ. *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. 1. *Los recursos humanos y materiales*. Barcelona: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 79-98.
- SOURIAC, P. J. (2004). «Comprendre une société confrontée à la guerre civile. Le Midi toulousain entre 1562 et 1596». *Histoire, Économie & Société*, 23 (2), 261-272.
- SUBIÑÀ I COLL, E. (2003). «La immigració francesa al Maresme central durant la segona meitat del segle XVI. Una aproximació». *Sessió d'Estudis Mataronins*, 20, 81-97.

- TORRAS I RIBÉ, J. M. (1987). «Demografia i societat a Igualada durant els segles XVI i XVII». *Miscel·lània Aqualatensia*, 4, 87-109.
- VILAR, P. (1987). *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Vol. 2. Barcelona: Edicions 62. Edició original: Vilar, P. (1962). *La Catalogne dans l'Espagne moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*. París: École Pratique des Hautes Études.
- VILLAR GARCÍA, M. B. (2007). «Los extranjeros en la España moderna. Un campo historiográfico en expansión». *Baetica. Estudios de Arte, Geografía e Historia*, 29, 425-441.

